

M. Hunink, *De papieren revolutie. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis 1935-1947* (Amsterdam: Stichting IISG, 1986, xviii + 364 blz., f45,-, ISBN 90 6861 005 8).

De schrijfster is van 1956 tot 1973 bibliothecaresse geweest van het instituut waarvan zij in dit werk de bewogen eerste periode schetst en zij was bovendien met enige van de hoofdfiguren persoonlijk bekend. Als voornaamste van hen komt buiten enige twijfel de economisch historicus N. W. Posthumus (1880-1960) naar voren, de eigenlijke schepper en eerste directeur van het IISG. Hij had het geluk N. de Lieme van de Centrale Arbeiders-, Verzekerings- en Depositobank voor zijn plannen te kunnen winnen en in de persoon van A. Adama van Scheltema-Kleefstra over een figuur met een 'feu sacré' (13) voor de zaak te beschikken. Aan de stichter zelf, die als strikt zakelijk en gesloten van aard gold, was dit heilig vuur waarvan hij bij zijn medewerkster sprak, niet minder eigen, zo moet men wel mede uit het boek van Hunink opmaken (zij gewaagt van de 'ware hartstocht' waarmee hij in deze te werk ging (5)). Het is wel begrijpelijk dat I. J. Brugmans zich eens de vraag stelde wat het socialisme eigenlijk voor Posthumus had betekend en dat hij het antwoord daarop moest schuldig blijven (3). Toch zou men daarmee onrecht doen aan de man die als twintigjarig Amsterdams student door de arbeidersbeweging was gegrepen en die naar Hunink terecht zegt 'de politieke en sociale ideeën van de toenmalige sociaal-democratie ... zijn leven lang zou blijven aanhangen' (3). Uit het Studentenmilieu van 1900 stamden zijn vrienden als de dichter Adama van Scheltema en ook de classicus H. Bolkestein, die in 1935 bestuurslid van het IISG werd (187). Zijn dispuutgenoot Wiessing getuigde van de ook emotionele betrokkenheid van Posthumus bij het socialisme dier dagen. Bij zijn vijftintigjarig hoogleraarsjubileum verklaarde deze zelf dat hij door zijn belangstelling voor het lot van het proletariaat zich aan de geschiedenis van de Leidse lakenindustrie had gewijd, zijn levenswerk op het gebied van de economische geschiedenis. Helaas brengt de schrijfster niet in extenso de tekst van de rede die Posthumus bij de officiële opening van het IISG in 1937 heeft gehouden, want bij deze gelegenheid heeft hij zich over wat naar zijn inzicht het wezen van de sociale geschiedenis was uitgelaten (slechts een fragment is opgenomen op bladzijde 113). Het citaat van de Oostenrijkse anarchisme-kenner Nettelau, wiens collecties het instituut niet zonder enige moeite verwierf, moet zonder meer als een slechte karakteristiek van de persoon van Posthumus worden beschouwd (3).

Posthumus' activiteiten tot het verwerven van archivalia en bibliotheken van Midden-europese socialistische in de jaren na Hitlers machtsgreep waren aan de toenmalige studenten niet geheel onbekend, al konden we van zijn bezoeken aan topfiguren van de Duitse SPD in ballingschap te Praag, aan Karl Kautsky te Wenen en Leo Trotski in Noorwegen niet weten. Met grote voortvarendheid en gepaste behoedzaamheid — ook Berlijn werd nog in maart 1935 door hem bezocht — werden de vaak delicate besprekingen gevoerd en de soms riskante reddingsoperaties geregeld. Een bijzonder belangrijke medewerker daarbij was de Russische mensjewiek B. I. Nikolaevsky, die in emigratie jarenlang correspondent van het Marx-Engels Instituut te Moskou was en tot in de jaren dertig contact daarmee bleef onderhouden (15). In mei 1933 regelde deze reeds de evacuatie van het SPD-archief uit Berlijn naar Frankrijk (54). De verwerving van het Duitse partijarchief (waartoe het Marx-Engels archief behoorde) en dat van Kautsky door het IISG had nog heel wat voeten in de aarde, omdat in 1935 ook het Moskouse instituut als gegadigde opdook en van deze zijde forse bedragen geboden leken te zullen worden. Een omstandigheid die hierbij een rol speelde maar die door Hunink niet wordt gereleveerd, was de toenmalige geneigdheid van leidende

kringen der Socialistische Internationale (Oostenrijkers, Fransen, Italianen vooral) in het kader van de volksfrontpolitiek met de Sowjet Unie en de communisten samen te gaan. Secretaris Friedrich Adler met name was een invloedrijk man die wel voor een transactie met Moskou inzake de archieven voelde en ook Nikolaevsky was voor deze koers gewonnen, anders dan Posthumus, die de belangen van zijn eigen instituut in het oog hield. Toch ontving hij op 14 maart 1936 ook een Russische delegatie, waaronder zich Nikolaj Bucharin bevond, op de Keizersgracht (66). Uiteindelijk sprongen de besprekingen met de Russen af, blijkbaar in verband met de verscherpte terreur-fase in de Sowjet Unie (Adler sprak in een brief van 5 september 1936 eufemistisch over 'das Unglück des Prozesses' te Moskou, 70). In 1938 zou de SPD haar archieven ten slotte toch aan Amsterdam verkopen en het Kautskyarchief belandde daar na het overlijden van de veteraan in dat jaar ook. De archieven van de Poolse Bund en de Russische sociaal-revolutionaire partij, benevens die van de Spaanse anarcho-syndicalisten werden mede verworven (de laatstgenoemde nog na afloop van de Spaanse burgeroorlog in 1939). Van Trotski werd inderdaad ook materiaal verkregen, dat ondergebracht werd in het Parijse filiaal van het instituut, waar in de nacht van 6 op 7 november 1936 een inbraak werd gepleegd, blijkbaar van GPU-zijde.

Het IISG begon in de jaren 1936-1940 activiteiten te ontwikkelen als het uitgeven van een bulletin en een review en het voorbereiden van wetenschappelijke publikaties. De koortsachtige werkzaamheid van Posthumus en zijn medewerkers in deze jaren moet hun wel als een enorme blijvende verdienste voor de internationale wetenschap worden aangerekend, ook al was Posthumus zelf op dit terrein als onderzoeker niet zozeer werkzaam. De op bladzijde 114 genoemde maandelijksse ontvangsten van kandidaten in de geschiedenis op het instituut waren thee-recepties.

Het gebeuren van mei 1940 betekende uiteraard een grote slag voor het IISG, al waren voorzorgsmaatregelen getroffen door evacuatie van archivalia naar Engeland. Hunink spreekt onomwonden over 'roof' (135) ten aanzien van het door de bezetters met het instituut gevoerde beleid, dat tot ontwrichting voor vele jaren leidde. Posthumus, die al in 1915 Domela Nieuwenhuis benaderd had met een verzoek om diens archief te mogen bewaren, had kennelijk na de oorlog niet meer het ware plezier in de zaak en trok zich na 1950 als directeur terug.

Het boek geeft mede door de 51 bijlagen, die ongeveer de helft van het geheel beslaan, uitgebreide informatie over tal van aspecten van de lotgevallen van het IISG gedurende de behandelde periode. Onjuist is mijns inziens de mededeling dat oud-wethouder Wibaut 'die nauwe relaties onderhield met bankkringen' Posthumus in de zomer van 1938 zou hebben ingelicht over plannen van de Nederlandsche Bank tot evacuatie van haar goudvoorraad (119). Wibaut, die geen al te beste relaties met de bankwereld had, was in april 1936 overleden.

A. F. Mellink

M. L. Bemelmans-Videc, *Economen in overheidsdienst. Bijdragen van Nederlandse economen aan de vorming van het sociaal-economisch beleid, 1945-1975* (3 dln., Dissertatie Rotterdam; Leiden: Vakgroep bestuurskunde RUL, 1984, 653 blz., vi + 263 blz.).

De boven aangekondigde studie is helaas in eigen beheer uitgegeven. Het valt te betreuren